

รายงานวิจัยฉบับย่อ

โครงการ "ศึกษาและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน
ระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชนเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน :

กรณีศึกษาพื้นที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นบุรีรัมย์
ในเขตการเคลื่อนไหวของโรงเรียนชุมชนอีสาน"

โดย จาริรัตน์ ปรกแก้วและคณะ

ตุลาคม 2546

**โครงการ “ศึกษาและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อต่อการทำงานร่วมกัน
ระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชนเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน :
กรณีศึกษาพื้นที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นบุรีรัมย์
ในเขตการเคลื่อนไหวของโรงเรียนชุมชนอีสาน”**

คณะผู้วิจัย

1.นางสาวจารีรัตน์ ปรกแก้ว คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์	หัวหน้าโครงการวิจัย
2.นางสาวปราณีพันธ์ จารุวัฒนพันธ์ คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์	นักวิจัย
3.นายถนอม มะธิพิไชย อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านสระคูณ	นักวิจัยผู้ช่วย
4.นายภิรมย์ ภักดีเกียรติ์ อาจารย์โรงเรียนบ้านสระคูณ	นักวิจัยผู้ช่วย
5. นายประสงค์ อาจหาญ อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองคูม	นักวิจัยผู้ช่วย
6. นายสุพรม แวงกุดเรือ แกนนำชุมชนบ้านหนองคูม อบต. ต.เมืองแก	นักวิจัยผู้ช่วย
7. นายสมพงษ์ รินโรสง ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองหญ้าคา	นักวิจัยผู้ช่วย
8. นายณัฐพงษ์ ทองหล่อ อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองหญ้าคา	นักวิจัยผู้ช่วย
9. นายทวี หลาวนอก อาจารย์โรงเรียนบ้านโคกสว่าง	นักวิจัยผู้ช่วย
10.นายวิรัตน์ เกื้อทองแสนเมือง อาจารย์โรงเรียนบ้านโคกสว่าง	นักวิจัยผู้ช่วย
11.นายเจริญ เครือแวงมนต์ อาจารย์โรงเรียนบ้านโคกเมือง	นักวิจัยผู้ช่วย
12.นายแสง พรหมชาติ ประธานกรรมการศึกษาโรงเรียนบ้านโคกเมือง	นักวิจัยผู้ช่วย
13. นายสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ปราชญ์ชาวบ้านโรงเรียนชุมชนอีสาน	ที่ปรึกษา
14. นายคำเคื่อง ภาณี ปราชญ์ชาวบ้านโรงเรียนชุมชนอีสาน	ที่ปรึกษา
15. นายผาธ สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้านโรงเรียนชุมชนอีสาน	ที่ปรึกษา

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน

คำนำ

“การคืนโรงเรียนให้ชุมชน” มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชุมชนชนบท ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหาร แหล่งผลิตทรัพยากรแวดล้อม แหล่งผลิตวัฒนธรรม และ ภูมิปัญญาของสังคม ที่ขณะนี้กำลังมีแนวโน้มอ่อนแอลง

โดยถ้าหากทำให้โรงเรียนเข้าใจ และเห็นความสำคัญของชุมชนชนบทแล้ว แหล่งความรู้นี้ ก็จะแสดงบทบาทช่วยสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนได้ ที่สำคัญ การแสดงบทบาทของ โรงเรียนนั้น จะสามารถลงไปถึงเด็กซึ่งเป็นอนาคตที่ต้องรับผิดชอบประเทศ ในโอกาสต่อไป

โครงการวิจัยนี้ ได้ค้นหาแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลอย่างแท้จริง ในการ จัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก ให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตน อยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งเป็นการแสดงบทบาทที่โรงเรียนจะสามารถทำได้เพื่อสร้างเสริม ความเข้มแข็งของชุมชน

ภารกิจสำคัญนี้ ต้องการการทำงานร่วมกันจากหลายฝ่าย โดยแต่ละฝ่าย จำเป็นต้อง เข้าใจบทบาทและภารกิจของตนด้วยจิตสำนึก ไม่ใช่ทำตามกฎ ระเบียบ หรือตามข้อตกลง ที่วางไว้ร่วมกันที่อาจเกิดเป็นข้อจำกัดในเรื่องความไม่ยั่งยืน

ด้วยเหตุนี้ “การจะคืนโรงเรียนให้ชุมชน” จึงต้องการการค้นคว้าหาแนวทางในวิถีปฏิบัติ อย่างจริงจัง ไม่ใช่เพียงประกาศเจตนาหมาย หรือนโยบายก็จะได้ผล

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) เข้าใจสภาวะดังกล่าวอย่างลึกซึ้ง จึงสร้าง คุญูปการ ด้วยการสนับสนุนงบประมาณให้โครงการวิจัยเรื่องนี้ ดำเนินงานเพื่อค้นหาแนวทาง “คืนโรงเรียนให้ชุมชน” เพื่อประโยชน์ในการปรับใช้ในพื้นที่ชนบทอื่นๆต่อไป

คณะผู้วิจัย

กิตติกรรมประกาศ

คณะวิจัยขอกราบขอบพระคุณแหล่งเรียนรู้ทั้งที่เป็นแหล่งประชาคมและแหล่งบุคคล ที่มีคุณูปการในการสร้างองค์ความรู้ของโครงการนี้ ดังนี้

แหล่งเรียนรู้ที่เป็นประชาคม

‘ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษาคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เครือข่ายภูมิปัญญา ได้แก่ โรงเรียนชุมชนอีसान วัดป่าธรรมดาจังหวัดนครราชสีมา มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น ชุมชนบ้านคำปลาหลายอำเภออุบลรัตน์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์คำคุณอำเภออุบลรัตน์ เขื่อนอุบลรัตน์ ฐานการเรียนรู้บ้านแสงจันทร์ ฐานการเรียนรู้บ้านหนองดุม ห้องเรียนชีวิตของอาจารย์เจริญ เครือแวงมนต์

โรงเรียนและชุมชนในเขตบริการ ได้แก่ โรงเรียนบ้านสระคูณ โรงเรียนบ้านหนองหญ้าคา โรงเรียนบ้านโคกสว่าง โรงเรียนบ้านโคกเมือง ครูแกนนำและชุมชนบ้านหนองดุม โรงเรียนบ้านหนองหว่า และโรงเรียนบ้านคูขาดอำเภอพลจังหวัดขอนแก่น

แหล่งเรียนรู้บุคคล

ปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ นายผาย สร้อยสระกลาง นายคำเดื่อง ภาษี นายสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ครูฝึกวปอ.ภาคประชาชน ได้แก่ อาจารย์วันชัย แสงชัย อาจารย์เจ็ด ภูมิกระจำง อาจารย์ไพรัตน์ ชื่นศรี อาจารย์กิตติพงษ์ สิมสีดา อาจารย์มาลัย ภักดีเกียรติ นางสาวอ้อยใจ พรหมศรี นางสาวรัตนปราวณี กรมไทยสงค์ นางนภี ประภูติง นายพิทักษ์ ประเสริฐรัมย์ นายสกุล ภาษี นางสาวสุลี ภาษี นายสมบุญณ์ พาณิษฐ์ นายสุพจน์ ขวัญตา นายองอาจ กาบินทอง นางคำผาย ทวีพิเศษ นายบุญสวน แคนตะ นายเฉลิมสุข สะออนรัมย์

วิทยากรกระบวนการ ได้แก่ พระครูพิพิธธรรมรส(หลวงพ่อบัณฑิต อนุตตโร) นายแพทย์อภิสิทธิ์ อารังวรางกูร แพทย์หญิงทานทิพย์ อารังวรางกูร ผู้อำนวยการสมจิต เกตุพิบูล ผู้อำนวยการรัชพล ชัยปัญญาทัศน์ นายมาร์ติน วิลเลอร์ นายถาวร สรรสมบัติ นายสกุล แก้วเลื่อน

นักศึกษาครูสถาบันราชภัฏบุรีรัมย์ร่วมโครงการ ได้แก่ นางสาวสลวย ไชยเดือน นางสาวสลักจิต มนไธสง นายเอนก วรศิริ และนักศึกษาช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลจำนวน 55 คน

ผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แก่ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ดร.อมรวิทย์ นาคทรรพ รศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ รศ.ดร.ทีศนา ขัมมณี รศ.ดร.เบญจา ยอดคำเนิน-แอ็คติคส์ อาจารย์สุริยา สมุทคุปดี ดร.เบญจลักษณ์ น้ำฟ้า รศ.ดร.ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ ดร.ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ และคณะผู้วิจัยชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชนทุกท่าน

คณะผู้วิจัย

สารบัญ

หน้า

ปกใน

คำนำ

กิตติกรรมประกาศ

บทนำ

1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

5

คำถามการวิจัย

5

แนวคิดเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

7

บริบทของชุมชนและโรงเรียน : สภาพปัญหาและศักยภาพที่มีอยู่

21

กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

24

ผลลัพธ์ : ผลเชิงการเปลี่ยนแปลง

32

ปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

45

ข้อเสนอแนะต่อการส่งเสริมบทบาทของโรงเรียนต่อการพัฒนาของชุมชน

46

ข้อเสนอแนะเชิงระบบและปัจจัยเงื่อนไข

49

บรรณานุกรม

รายชื่อและประวัติโดยย่อของคณะวิจัย

บัญชีตาราง

ตารางที่ 1 ความแตกต่างกันของพื้นที่เป้าหมายตามลักษณะของปัจจัยกีดขวางและปัจจัยส่งเสริม 28

ตารางที่ 2 ประมวลผลภาวะการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันของแบบการสื่อสารในการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน 35

บัญชีแผนภาพ

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย 20

แผนภาพที่ 2 เปรียบเทียบชุดความรู้เดิมและชุดความรู้ใหม่ 33

แผนภาพที่ 3 การเชื่อมโยงระบบเพื่อบรรลุเป้าหมาย “การสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่น...” 42

แผนภาพที่ 4 ลำดับขั้นตอนในการส่งเสริมบทบาทของโรงเรียนและชุมชน 47

แผนภาพที่ 5 การปรับปรุงแบบการเคลื่อนไหวการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนของเครือข่ายฯ ให้เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน 50

แผนภาพที่ 6 ความเกี่ยวข้องกันของหน่วยงานที่มีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน 50

แผนภาพที่ 7 การเชื่อมโยงระบบเครือข่ายการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน 51

ศึกษาและพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน
ระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชนเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา
พื้นที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นบุรีรัมย์ในเขตการเคลื่อนไหวของโรงเรียนชุมชนอีสาน

1. บทนำ

สังคมไทยแต่เดิมอยู่ภายใต้โครงสร้างสังคมแบบเกษตรกรรมและวัฒนธรรมชาวพุทธ มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีความเป็นตัวของตัวเองมาช้านาน มีเอกลักษณ์เฉพาะตน เช่น ความโอ้อวดอวดดี การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเรียบง่าย สันโดษ ความสัมพันธ์ทางการผลิต และทางสังคมเป็นแบบแลกเปลี่ยน แบ่งปัน หยิบยืม ให้อวด และเอื้อเฟื้อ

ต่อมาเมื่อวิถีการผลิตเปลี่ยนจากแบบเกษตรกรรมมาเป็นแบบอุตสาหกรรม ภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีและใช้แผนพัฒนาประเทศตามแบบประเทศทางซีกโลกตะวันตก ความสัมพันธ์ทางการผลิตได้หันมาใช้ระบบเงินตราแทนการแลกเปลี่ยน ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบวิถีชีวิตต่างๆต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเปลี่ยนจากวิถีของการแบ่งปันเป็นการซื้อขาย จากหยิบยืมเป็นกู้ยืม จากให้อวดเป็นค่าจ้าง จากเอื้อเฟื้อไปเป็นเห็นแก่ตัว อันเนื่องมาจาก จุดมุ่งหมายหลักของระบบทุนนิยมคือการแสวงหากำไร จึงต้องมีการเร่งการผลิตและเร่งการบริโภค ปรับเปลี่ยนค่านิยมของคนให้เป็นแบบวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ให้ทรัพยากรมากมายมหาศาล จนกระทั่งเกิดภาวะขาดดุลยภาพ (กองทุนพัฒนาท้องถิ่นไทย-แคนาดา.(เทปดลัับ))

ปัจจุบันภายใต้แผนพัฒนาประเทศตามระบอบอุตสาหกรรมทุนนิยม ซึ่งสังคมไทยเป็นได้เพียงอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิง เพราะต้องพึ่งพิงทั้งทุน วัตถุดิบ และเทคโนโลยีจากภายนอก ปรากฏให้เห็นถึงวิกฤติการณ์ปัญหาที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้นในหลายๆด้าน เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ คนว่างงาน ค่าแรงต่ำ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพดินเสื่อมโทรม ภูมิอากาศแปรปรวน เกิดมลภาวะทั้งทางดิน น้ำ และอากาศ การอพยพย้ายถิ่นของคนชนบทเข้าไปเป็นชุมชนแออัดตามเมืองใหญ่ ปัญหานี้มีเส้นล้นพันตัวทั้งระดับรัฐบาล และระดับปัจเจก ปัญหาค่านิยมแบบวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ค่านิยมหวังรวยเร็ว รวยง่าย และรวยเร็ว เห็นแก่ตัว ล้มหลงอบายมุข การเสื่อมศีลธรรมทางจิตใจ เกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ขโมย จี้ ปล้น ร่ำ

ค้าและสุขภาพเสถียร ค้ำมนุษย์ด้วยกัน โสภณและโรคเอดส์ ฯลฯ เหล่านี้ได้สะท้อนเข้าไป
ทุกแห่งของสังคม แม้แต่ในชุมชนชนบท ส่งผลให้ชุมชนชนบทที่เคยเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ มีแนวโน้ม
อ่อนแอและล่มสลายลง

ในส่วนของการศึกษาซึ่งจัดว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
มาแต่เดิม ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ไม่เอื้อให้ความเข้มแข็งของชุมชน
ดำรงอยู่ต่อไปได้ โดยพบว่า **แต่เดิมนั้นการศึกษามีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต
บูรณาการและเป็นองค์รวม** อยู่ภายใต้กิจกรรมการถ่ายทอดการผลิตเพื่อดำรงชีวิต ที่ประกอบ
ด้วยการเรียนรู้ทั้งในเรื่อง นิเวศวิทยา เทคโนโลยี พิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม
มีการส่งเสริมจิตวิญญาณและความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ในเวลาเดียวกัน คนในชุมชน
มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกันในแนวราบอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดการเพิ่มพูนความรู้
ความสามารถ ทักษะ ทั้งในด้านการคิด การปฏิบัติ สถิติปัญญา จริยธรรม สังคมและพัฒนา
เป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ที่เอื้อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนที่พึ่งตนเองได้
(จุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540 : 26)

ภายใต้แผนพัฒนาประเทศตามระบอบอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิง การศึกษาถูกจัดให้อยู่
ในระบบโรงเรียนเป็นหลัก และให้ความหมายเพียงการเรียนรู้เพื่อสามารถประกอบอาชีพได้
ต้องการเพียงประกาศนียบัตรรับรองเพื่อสมัครงานที่ได้ค่าจ้าง **ซึ่งมักอยู่ห่างไกลจากท้องถิ่น
ที่อยู่ดั้งเดิม** ทำให้ลดความหมายของการศึกษาแต่เดิมที่หมายถึง กระบวนการเรียนรู้
เพื่อการดำรงชีวิตทุกด้าน ลงไป เป็นเพียงการเรียนรู้เพื่อมุ่งหางานทำ และไม่เอื้อต่อ
การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนได้อีกต่อไป การผลักดันให้โรงเรียนแสดงบทบาทหลัก
ในการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในปัจจุบัน จึงอาจมีข้อจำกัดค่อนข้างมาก

ท่ามกลางแนวโน้มของความอ่อนแอและล่มสลายลงของชุมชนชนบท ได้ปรากฏ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นบุรีรัมย์ รวมตัวกันรื้อฟื้นความเข้มแข็งของชุมชนชนบทขึ้นมาภายใต้
องค์กรชุมชนที่มีชื่อว่า "โรงเรียนชุมชนอีสาน" โรงเรียนชุมชนอีสานได้เติบโตขึ้นโดยลำดับ ขยายตัว
เป็น **เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน** เครือข่ายฯนี้ มีการทำงานเชิงรุก

เพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและมีการขยายผลอย่างรวดเร็ว มีเป้าหมายชัดเจน ที่จะขยายครอบครัวพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองที่มีสุขภาพดี คุณภาพชีวิตดี และสิ่งแวดล้อมดี ให้ได้ 1 ล้านครอบครัวภายในปี พ.ศ. 2559

ในขณะที่โรงเรียนในระบบยังคงอยู่ในกระแสหลักของการสอนหนังสือให้ทันกับหลักสูตรแกนกลางเป็นหลัก

“การคืนโรงเรียนให้ชุมชน” จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชุมชนชนบทซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหาร แหล่งผลิตทรัพยากรแวดล้อม แหล่งผลิตวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของสังคม โดยถ้าหากทำให้โรงเรียนเข้าใจและเห็นความสำคัญของชุมชนชนบทแล้ว แหล่งความรู้ก็จะสามารถแสดงบทบาทช่วยสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนได้ ที่สำคัญการแสดงบทบาทของโรงเรียนนั้น เป็นการส่งผลถึงเด็กซึ่งเป็นอนาคตที่ต้องรับผิดชอบประเทศในโอกาสต่อไป

แม้ว่าในปัจจุบัน ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับใหม่ พ.ศ. 2542 โดยเปลี่ยนมาใช้หลักสูตรพื้นฐาน 12 ปี และทำให้การบริหารเข้าสู่ระบบใหม่ภายใต้พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่วันที่ 7 กรกฎาคม 2546 เป็นต้นมา ซึ่งด้วยระบบบริหารงานใหม่นี้ ได้ส่งผลให้การจัดการศึกษาเอื้อให้โรงเรียนทำงานร่วมกับชุมชนได้คล่องตัวขึ้น เป็นต้นว่า การให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาขึ้นใช้เอง โดยหลักสูตรนี้ให้สิ้นสุดการเห็นชอบอยู่เพียงที่คณะกรรมการสถานศึกษาในแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น ระดับกระทรวงเพียงมีนโยบายว่า “โรงเรียนเป็นของชุมชน – กระทรวงจะไม่เข้าไปยุ่งในเชิงหลักการ แต่จะทำหน้าที่เฉพาะในส่วนของการประเมินระดับชาติ หรือในส่วนของการประกันคุณภาพการศึกษาเท่านั้น” ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ครูได้มีส่วนร่วมริเริ่มการคิดและออกแบบหลักสูตรขึ้นใช้เอง (เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อผ่านการลงใช้หลักสูตรแล้ว รัฐให้โอกาสครูมีส่วนคิดและออกแบบหลักสูตรได้เพียงร้อยละ 30 เท่านั้น) ในส่วนของระเบียบบริหารก็ได้เอื้อให้แก่วิธีสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับภาคีอื่นเป็นแบบแนวนราบ ด้วยการเปิดโอกาสให้ภาคีอื่นเข้ามามีบทบาทร่วมมากขึ้น ตลอดจนยังเอื้อให้มีการกระจายแหล่งเรียนรู้ให้หลากหลาย ไม่ผูกขาดอยู่เฉพาะในส่วนโรงเรียนเท่านั้น

แต่โครงสร้างข้างต้นเป็นได้เพียงปัจจัยเอื้อจากส่วนของกฎหมายและนโยบายเท่านั้น การจะทำให้เป็นจริงในทางการปฏิบัติและวิถีชีวิต นั้น ยังคงมีปัญหาและอุปสรรคค่อนข้างมาก เนื่องจากฝ่ายโรงเรียน และหน่วยงานราชการมีพฤติกรรมเคยชินดั้งเดิมภายใต้โครงสร้างแนวดิ่งที่ให้อำนาจสั่งการตามลำดับชั้นจากส่วนกลางลงมา ทำให้โรงเรียน และหน่วยงานราชการต้องคุ้นเคยอยู่กับการปฏิบัติตามความต้องการของรัฐส่วนกลาง เกิดความจำกัดในการจะคิดออกนอกกรอบอย่างสร้างสรรค์

การเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคีอื่นนั้น มีความชัดเจนและเป็นระบบที่สามารถยืนยันรูปแบบ นำไปปรับใช้

ในพื้นที่ของเครือข่ายฯ ที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ 5 จังหวัด(ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และอำนาจเจริญ) ซึ่งมีรูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางโดยสรุปต่อไปนี้

1. เป็นแนวทางที่ให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกกับการปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ หรือกับการสร้างองค์ความรู้ร่วม หรือกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วม
2. เป็นแนวทางที่มุ่งสู่เป้าหมายของวิถีคิด หรือโลกทัศน์ หรือองค์ความรู้ หรือกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักการต่อไปนี้
 - 2.1 หลักการแห่งการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง
 - 2.2 หลักการแห่งการทำเพื่ออยู่เพื่อกัน(แทนการทำเพื่อขายเพื่อรวย)
 - 2.3 หลักการแห่งการตระหนัก ศรัทธา เชื่อมั่น ภูมิใจ และเห็นถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของวิถีการผลิตแห่งการเกษตรกรรมยั่งยืนแบบผสมผสาน ที่ประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีธุรกิจชุมชน และอุตสาหกรรมชุมชนที่มุ่งเรื่องสวัสดิการแทนการแสวงหากำไร
 - 2.4 หลักการของโลกทัศน์แบบองค์รวมในระดับมหภาค ที่มองเห็นถึงความเกี่ยวเนื่องโยงใย ส่งผลกระทบถึงกันตั้งแต่ระดับโลก ลงมาระดับประเทศลงมาจนกระทั่งถึงระดับท้องถิ่น
 - 2.5 หลักการแห่งการยึดมั่นคุณธรรมของ 'ความอ่อนน้อมถ่อมตนและเกื้อกูลกัน'
 - 2.6 หลักการยึดมิติความสุขที่ไม่ใช่ตัวเงิน (ได้แก่ การมีหลักประกันในชีวิต การมีสุขภาพกายและใจแข็งแรง การมีครอบครัวอบอุ่น การมีชุมชนเข้มแข็ง การมีสิ่งแวดล้อมดีและทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ การมีอิสระ การมีความภาคภูมิใจ การเข้าถึงธรรมะและธรรมชาติ)
3. เป็นแนวทางที่มีแผนงานและโครงการอย่างชัดเจน และสามารถดำเนินงานให้เกิดผลได้จริง เป็นที่ยอมรับและเห็นคุณค่าของสมาชิก
4. เป็นแนวทางที่มียุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่เอื้อต่อการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน
 - 4.1 การจัดให้มีเวทีประชุม เสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และติดตามผลงานอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง ประกาศเป็นยุทธศาสตร์ ให้มีการใช้หลัก 'อภิธานียธรรม' โดยเชื่อว่า ชุมชนจะเข้มแข็งก็ต่อเมื่อ มีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง โดยจัดเป็น **เวทีสัญจร** ที่หมุนเวียนไปตามพื้นที่ต้นแบบของเครือข่ายฯ เพื่อให้สามารถ **ดูงานพร้อมกันไปด้วย** ตลอดจนเพื่อเป็นการ **เยี่ยมเยียนให้กำลังใจกันเพื่อกระตุ้นให้เจ้าของพื้นที่กระตือรือร้น สร้างสรรค์ผลงานเพิ่มเติม และเพื่อเป็นการติดตามประเมินผลไปในตัว**
 - 4.2 การจัดให้มีแผนงานที่ชัดเจน เป็นระบบ และต่อเนื่อง ในการขยายสมาชิกบนหลักการ **ทวิคูณในกลุ่มรู้จัก** (Known Group) โดยอาศัยความสัมพันธ์แบบเป็น 'เพื่อน'
 - 4.3 การจัดให้มีระบบข้อมูล และสารสนเทศที่มาจากความต้องการใช้ประโยชน์เพื่อพัฒนากลุ่ม **ที่ออกแบบโดยกลุ่มเอง**

4.4 การส่งเสริมกลุ่มกิจกรรม ที่มาจากความต้องการภายในมวลหมู่สมาชิก หรือจากการสร้างสรรค์โดยผู้นำธรรมชาติ

4.5 การสร้างหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน เพื่อสร้างปราชญ์ชาวบ้านรุ่นใหม่ ที่สามารถเป็นวิทยากรกระบวนการ จัดเวทีประชาคมระดับต่างๆร่วมกับปราชญ์ชาวบ้านแต่ละสถานี

4.6 การศึกษาดูงานจากของจริงในพื้นที่ต้นแบบ

4.7 การอาศัยกระบวนการวิจัยของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน

4.8 การสะสมองค์ความรู้ ในรูปของหลักฐานที่ชัดเจน เช่น ในรูปของรายงานประชุม หรือ รายงานวิจัย หรือรายงานการประเมิน เป็นต้น

รูปแบบการเคลื่อนไหวข้างต้น เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ได้ถอดบทเรียนให้สามารถเคลื่อนไหวได้จริง โดยใช้กิจกรรมหลัก 2 ประการ คือ หนึ่ง การอบรมสมาชิกทุกคนด้วยหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน และ สอง การให้หลักอธิปไตยธรรม แล้วใช้กิจกรรมอื่นๆที่เหลือเป็นกิจกรรมประกอบที่ขาดไม่ได้

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนในระบบนั้น การนำเอารูปแบบการเคลื่อนไหวข้างต้น มาปรับใช้เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อมต่อการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชน เพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน อันเป็นการ “คืนโรงเรียนให้ชุมชน” จำเป็นต้องศึกษาวิจัยถึงแนวทางการปรับปรนให้สอดคล้องกับปัจจัยเอื้อ และปัจจัยกีดขวางจากลักษณะเฉพาะของสถานภาพโรงเรียนและของชุมชนในเขตบริการของโรงเรียน ตลอดจนการศึกษาวิจัยถึงประสิทธิผลที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากโรงเรียนในระบบยังคงอยู่ในกระแสเดิมของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลาง ซึ่งต่างจากของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ที่สมาชิกดำเนินวิถีชีวิตอยู่บนฐานของการเคลื่อนไหวโดยเครือข่ายเองเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ที่เอื้อให้การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชน มีพลังในการเรียนรู้และแก้ปัญหาด้วยตนเองในการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี

3. คำถามการวิจัย

1. รูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนของเครือข่ายฯ เมื่อนำไปปรับใช้ในระบบโรงเรียนผ่านกระบวนการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี มีการปรับเปลี่ยนหรือไม่ อย่างไร มีวิธีการอย่างไรในการทำให้ระบบโรงเรียนเข้าใจว่าเป็นการริเริ่มของฝ่ายโรงเรียนเอง

2. รูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านกระบวนการจัดการศึกษาของโรงเรียนในระบบที่ส่งผลกระทบถึงเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ส่งผลอย่างไรต่อโรงเรียนในระบบ ในเรื่องต่อไปนี้

2.1 ส่งผลอย่างไรต่อขีดความสามารถในการเรียนรู้ การปรับตัว และการพัฒนาตนเองของโรงเรียน

2.2 ปัจจัยภายในโรงเรียน ส่งผลร่วมอย่างไรต่อขีดความสามารถในการเรียนรู้ การปรับตัว และการพัฒนาตนเองของโรงเรียน

2.3 ปัจจัยภายนอกโรงเรียน ส่งผลร่วมอย่างไรต่อขีดความสามารถในการเรียนรู้ การปรับตัว และการพัฒนาตนเองของโรงเรียน

2.4 แบบแผนเชิงมโนคติเกี่ยวกับศักยภาพการเรียนรู้ของโรงเรียนในระบบเป็นอย่างไร และมีวิวัฒนาการมาอย่างไร

3. รูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการจัดการศึกษาของโรงเรียนในระบบที่ส่งผลกระทบถึงเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ส่งผลอย่างไรต่อชุมชน ในเรื่องต่อไปนี้

3.1 ส่งผลอย่างไรต่อขีดความสามารถในการเรียนรู้ การปรับตัว และการพัฒนาตนเองของชุมชน

3.2 ปัจจัยภายในชุมชน ส่งผลร่วมอย่างไรต่อขีดความสามารถในการเรียนรู้ การปรับตัว และการพัฒนาตนเองของชุมชน

3.3 ปัจจัยภายนอกชุมชน ส่งผลร่วมอย่างไรต่อขีดความสามารถในการเรียนรู้ การปรับตัว และการพัฒนาตนเองของชุมชน

3.4 แบบแผนเชิงมโนคติเกี่ยวกับศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชนเป็นอย่างไร และมีวิวัฒนาการมาอย่างไร

4. รูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการจัดการศึกษาของโรงเรียนในระบบที่ส่งผลกระทบถึงเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ส่งผลอย่างไรต่อกระบวนการระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชน ในเรื่องต่อไปนี้

4.1 ส่งผลอย่างไรต่อความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชน

4.2 ปัจจัยภายในของโรงเรียนในระบบและชุมชน ส่งผลร่วมอย่างไรต่อความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชน

4.3 ปัจจัยภายนอกของโรงเรียนในระบบและชุมชน ส่งผลร่วมอย่างไรต่อความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชน

4.4 แบบแผนเชิงมโนคติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชน เป็นอย่างไร และมีวิวัฒนาการมาอย่างไร

5. รูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการ การจัดการศึกษาของโรงเรียนในระบบที่ส่งผลกระทบถึงเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ส่งผลอย่างไรต่อการจัดการศึกษา และ/หรือหลักสูตร ในเรื่องต่อไปนี้

5.1 ส่งผลอย่างไรต่อการจัดการศึกษา และ/หรือหลักสูตร

5.2 ปัจจัยภายในของโรงเรียนในระบบและชุมชน ส่งผลรวมอย่างไรต่อการจัดการศึกษา และ/หรือหลักสูตร

5.3 ปัจจัยภายนอกของโรงเรียนในระบบและชุมชน ส่งผลรวมอย่างไรต่อการจัดการศึกษา และ/หรือหลักสูตร

5.4 แบบแผนเชิงมโนคติเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่นเป็นอย่างไร และมีวิวัฒนาการมาอย่างไร

6. แบบแผนเชิงมโนคติเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางของโรงเรียนชุมชนอีสาน (หรือของเครือข่ายฯ) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชน เป็นอย่างไร(หรือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบถึงเด็กให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี เป็นอย่างไร)

4. การประมวลแนวคิดเชิงทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย

4.1 แนวคิดเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ทฤษฎีทางสังคมวิทยาในการพัฒนาประเทศบนฐานคิดของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน : ทฤษฎีด้อยพัฒนาและพึ่งพิง

จากการศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนชนบท ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งให้ความสำคัญลำดับแรกสุดต่อการปรับวิถีคิด และโลกทัศน์ของสมาชิกให้เป็นแบบองค์รวมในระดับมหภาค ที่มองเห็นความเกี่ยวเนื่องโยงย ส่งผลกระทบถึงกันตั้งแต่ระดับโลกลงมาระดับประเทศ ลงมาระดับท้องถิ่น ได้พบว่า คำอธิบายของ เครือข่ายฯ เรื่องความเกี่ยวเนื่องโยงยดังกล่าว อยู่บนฐานของทฤษฎีด้อยพัฒนาและพึ่งพิง

ทฤษฎีด้อยพัฒนา อธิบายช่องว่างของการพัฒนา ระหว่างประเทศพัฒนาแล้ว กับประเทศกำลังพัฒนา ว่าเป็นผลมาจากลัทธิล่าอาณานิคมและการถือเอาประโยชน์ของประเทศ ที่พัฒนาแล้ว ด้วยการ “ถ่ายโอนมูลค่าส่วนเกินจากประเทศกำลังพัฒนา โดยทำให้ประเทศกำลัง พัฒนาเป็นแหล่งขายวัตถุดิบและแรงงานราคาถูก ในขณะที่เดียวกันกลับเป็นตลาดรับซื้อสินค้าสำเร็จรูป ราคาแพง”

ทฤษฎีฟุ้งฟิง อธิบายสถานการณ์เศรษฐกิจของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่ต้องพึ่งพิงประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้ว แล้วมีผลต่อเนื่องไปถึงการพึ่งพิงในเรื่องการเมือง สังคม และวัฒนธรรม เมื่ออธิบายการพัฒนาประเทศด้วยทฤษฎีด้อยพัฒนาและพึ่งพิงแล้ว ก็ได้มีการอธิบายทางออกจากวิกฤติการณ์ปัญหาที่เป็นผลมาจากการพัฒนาตามแนวทฤษฎีดังกล่าวด้วยทฤษฎี “การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง” หรือ “ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพึ่งตนเองและการพึ่งพากันเองในระดับรากหญ้า **ที่ไม่หวังพึ่งรัฐ** อันเนื่องมาจาก รัฐนั้นอยู่ในกระแสของการพึ่งพิงประเทศทุนนิยมอื่น ที่ยากจะหลีกเลี่ยงได้จากลัทธิล่าอาณานิคมและการถือเอาประโยชน์ของประเทศที่พัฒนาแล้ว

(ตัวอย่างคำอธิบายเรื่องทฤษฎีด้อยพัฒนาและพึ่งพิง ของศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานให้เกิดโรงเรียนชุมชนอีสาน คำอธิบายนี้มักถูกนำเสนอเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเสมอๆในระหว่างสมาชิกของโรงเรียนชุมชนอีสาน หรือเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน)

“สังคมโลกกำลังตกอยู่ภายใต้วัฒนธรรมล่าเหยื่ออันก้าวร้าวรุนแรงยิ่งขึ้นด้วยพลังทุนนิยมเทคโนโลยี และจินตนาการของระบบเศรษฐกิจที่เป็นสูตรมาตรฐานสากล ประเทศที่ตลาดทุนโลกเข้าไปถึง มักถูกผลกระทบ 3 ประการ ได้แก่ (1) ยกเลิกการควบคุมของรัฐ (2) ปลดปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน และ(3) แปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นของภาคเอกชน ซึ่งโดยแท้จริงแล้ว หมายถึงกลุ่มทุนข้ามชาติ หรือกลุ่มบรรษัทข้ามชาติ กลุ่มเหล่านี้กระจุกรวมตัวกันขยายการลงทุน และอำนาจบริหารจัดการออกไปทั่วโลก โดยเฉพาะในที่ๆแรงงานและทรัพยากรธรรมชาติราคาถูก แล้วใช้นโยบายและมาตรการลดต้นทุนด้วยการปลดพนักงาน ใช้เครื่องจักรแทน ลดค่าจ้าง และตัดทอนสวัสดิการ ประเทศไทยเอง ได้ประกาศลดฐานะประเทศชาติลงเป็นบริษัทธุรกิจขายแรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติเพื่อแลกเปลี่ยนกับการนำเข้าของเงินทุนต่างชาติ ทำให้เศรษฐกิจกลายเป็นเศรษฐกิจที่จำต้องพึ่งพิงพลังภายนอก เมื่อเศรษฐกิจไทยมุ่งสร้างอุตสาหกรรม จึงเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีกำลังทุน ไม่มีเทคโนโลยี และไม่มีวัตถุดิบ ต้องพึ่งพิงจากต่างประเทศทั้งสิ้น และเมื่อรวมอนาคตไปอยู่กับการส่งออก ก็เป็นการส่งออกที่ต้องพึ่งพิงภายนอก สถานะและบทบาทของประเทศไทยจึงเป็นเพียงหน่วยธุรกิจที่หมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องค้าขาย ขาดทุน กำไร ทางวัตถุและเงินตราเป็นใหญ่ คนในประเทศก็ถูกตีตราเป็นเพียงทรัพยากรมนุษย์ที่ต้องถูกฝึกฝนเพื่อเข้าสู่ตลาดจ้างงาน ไม่ใช่เพื่อเรียนรู้ และพัฒนาตนเองตามศักยภาพธรรมชาติอันหลากหลาย ของมนุษย์”

(ตัวอย่างคำอธิบายเรื่องทฤษฎีด้อยพัฒนาและพึ่งพิง ของนายแพทย์อภิสิทธิ์ อ่ำวงวรานุสร ผู้ประสานงานในช่วงที่โรงเรียนชุมชนอีสาน ขยายตัวเป็นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน คำอธิบายนี้มักถูกนำเสนอเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเสมอๆในระหว่างสมาชิกของเครือข่ายฯ)

“ตั้งแต่แผนพัฒนาประเทศฉบับที่ 1 การใช้เงินเป็นตัวตั้งในการพัฒนาประเทศได้เร่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตของประเทศไทย ที่มีพื้นฐานทางเกษตรกรรมไปเป็นอุตสาหกรรมและบริวาร อุตสาหกรรมที่เลียนแบบเทคโนโลยีและพึ่งพิงทุนจากต่างประเทศ โดยมีได้คำนึงถึงศักยภาพเดิม จึงเป็นได้แค่อุตสาหกรรมบริวารที่อยู่รอดได้ด้วยการขายทรัพยากรธรรมชาติ และขายแรงงานราคาถูก...อุตสาหกรรมที่ตั้งเป้าหมายว่าจะพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม จึงกลับกลายเป็นตรงข้าม เกิดปัญหาฟุ้งเงิน ฟุ้งตลาด ฟุ้งวัตถุ ฟุ้งคนอื่น เศรษฐกิจก็เกิดภาวะรายจ่ายสูง รายรับต่ำ หนี้สินมาก เงินออมไม่มี ด้านสิ่งแวดล้อมก็เกิดภาวะดินเลว

น้ำแล้ง ป่าหมด ผลภาวะมากมาย ส่งผลไปถึงสังคมที่เกิดวิกฤติทั้งในเรื่องครอบครัวแตกกระจาย ชุมชนล่มสลาย สังคมอ่อนแอลง สุขภาพแย่ คุณภาพชีวิตเสื่อม และสิ่งแวดล้อมพัง"

(ตัวอย่างคำอธิบายทางออกจากวิกฤติการณ์ปัญหาที่เป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศที่เป็นไปตาม ทฤษฎีค้อยพัฒนาและพึ่งพิง โดยอาศัยทฤษฎีพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง บนฐานรากแห่งเกษตรกรรมยังยืนแบบ ผสมผสาน หรือเศรษฐกิจพอเพียง ของศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ผู้ประสานงานให้เกิดโรงเรียนชุมชนอีสาน คำอธิบายนี้มีถูกนำเสนอเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเสมอๆในระหว่างสมาชิกของโรงเรียนชุมชนอีสาน และ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน)

"...เราต้องเห็นโลกก่อน จึงจะเห็นความสำคัญของเกษตรกรรมยังยืนแบบผสมผสาน และ ระบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะนำไปสู่วัฒนธรรมที่มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ ธรรมชาติ ดิน น้ำ อากาศ พืช สัตว์ ระบบนิเวศ เป็นความสัมพันธ์ที่ว่า ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตธรรมชาติด้วยกัน เราก็เป็นธรรมชาติ ดินก็เป็นธรรมชาติ น้ำก็เป็นธรรมชาติ เราเป็นเพียงส่วนหนึ่ง เราจะต้องมีหลักกรรม เรื่องของ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ใช่เป็นผู้อยู่เหนือธรรมชาติ

เราต้องมองแผ่นดิน มองน้ำ มองธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นเครื่องมือการผลิตที่นักเศรษฐศาสตร์ เรียกว่าปัจจัยการผลิต แต่คือสิ่งที่เรารับรู้กันในโรงเรียนชุมชนอีสานว่า "ต้นทุนชีวิต" ที่เราจะต้องถนอม คือ หัวใจของเกษตรกรรมยังยืน เมื่อแผ่นดิน น้ำ พืช สัตว์ เป็นต้นทุนชีวิต เราจะนับเป็นต้นทุนชีวิต ของคนๆเดียวไม่ได้ เพราะพื้นแผ่นดิน มันต่อเนื่องกันไป แหล่งน้ำ พืช สัตว์ เป็นสิ่งที่มีอยู่ร่วมกัน เป็นชีวิตเดียวกัน การเรียนรู้เรื่องเกษตรกรรมยังยืนแบบผสมผสาน จึงต้องพยายามขยายเครือข่ายออกไป

ในส่วนระบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นระบบเศรษฐกิจใหม่ที่จะกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึก รื้อฟื้น และทบทวนหลักเศรษฐกิจสังคม ตั้งแต่...

ความหมายของ "เศรษฐกิจ" ที่หมายถึง การสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ไม่ใช่เรื่องของธุรกิจเพื่อแข่งขัน ช่างชิง แสวงผลกำไรสูงสุด

รื้อฟื้นความหมายของ "การพัฒนา" ที่หมายถึง การยกฐานะคนส่วนใหญ่หรือคนทั้งหมด ไม่ใช่มุ่งยึดเพียง หมายถึง การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ถือแต่ตัวเลขของการเพิ่มเงินตราเป็นใหญ่

ทบทวนเรื่องคนและคุณค่าของคนที่มีโอกาสเรียนรู้ พัฒนาขีดความสามารถพึ่งตนเอง

รื้อฟื้นความหมายของ "ทุน" ที่ไม่ใช่หมายถึงเฉพาะเงินตราที่สมมุติขึ้นมา แต่ต้องรวมความ ไปถึง ต้นทุนชีวิตและสังคม คือ คน ธรรมชาติ และระบบนิเวศ

รื้อฟื้นเรื่องของตลาดที่เป็นการตีกรอบของสำนักแห่งธรรมะ

รื้อฟื้นเรื่องของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ไม่ใช่ความหมายเพียงศาสตร์อาวุธที่เป็นนายเหนือธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน แต่พึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพยอมรับในคุณค่าของ มนุษย์และธรรมชาติ

รื้อฟื้นเรื่องของการบริโภคที่พึงอยู่ในขอบข่ายของความจำเป็นและคุณประโยชน์ต่อชีวิต และความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศ

ทบทวนเรื่องของวิถีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างสมดุล เพื่อการเรียนรู้พึ่งตนเอง พึ่งพากันเอง และพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศ

ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่ในขอบข่ายของ "เศรษฐกิจพอเพียง..."

การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนของเครือข่ายฯตามแนวทางข้างต้น แสดงถึงการอาศัยปัจจัยในการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นแนวทางเดียวกับของชุมชนดั้งเดิมของสังคมไทยในอดีต ซึ่งประกอบไปด้วยปัจจัยสำคัญได้แก่

- (1) ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง (หรือเศรษฐกิจแบบยังชีพ)
- (2) กลไกที่เอื้อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ และการติดต่อสื่อสารอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง
- (3) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต
- (4) ค่านิยมจากศาสนาธรรม
- (5) โครงสร้างสังคมแบบแนวราบ และระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น

การดำเนินการของเครือข่ายฯ เพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งอาศัยปัจจัยที่มีลักษณะเป็นการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ โดยเป็นการฟื้นฟูปัจจัยสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นแนวทางเดียวกับของชุมชนดั้งเดิมของสังคมไทยในอดีต (ซึ่งมีโครงสร้างสังคมแบบแนวราบในระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรม และวัฒนธรรมชาวพุทธ) นำมาดำเนินการภายใต้โครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนไปแล้ว คือเปลี่ยนเป็นโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมฟุ้งฟิง อันเป็นสังคมแบบแนวตั้ง เป็นสังคมทันสมัย มีการแบ่งแยกหน้าที่เชิงเดี่ยวอย่างชัดเจน เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับเงินและผลประโยชน์ โดยมุ่งสร้างกำไรส่วนเกินเป็นสำคัญ การดำเนินการใดๆของเครือข่ายฯ จึงเป็นการดำเนินการท่ามกลางปัจจัยที่เป็นอุปสรรคกีดขวางที่มีแนวโน้มรุนแรงมากขึ้นๆ ได้แก่

1) โครงสร้างสังคมแบบแนวตั้ง

โครงสร้างสังคมแบบแนวตั้ง เป็นสังคมที่ควบคุมให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงตามแผนการนโยบาย และเป้าหมายที่รัฐกำหนด ส่งผลให้ความสัมพันธ์แบบแนวราบของชุมชนที่เคยร่วมมือกันเกื้อกูลกัน แลกเปลี่ยนกัน มาเป็นฟุ้งฟิงการจัดการจากรัฐ ไม่ต้องใช้สติปัญญา หรือแสวงหาความรู้คอยแต่ทำตามคำสั่ง การฟุ้งฟิงจึงบั่นทอนความเข้มแข็งของชุมชนที่เคยพึ่งตนเองได้

2) ระบบเศรษฐกิจแบบฟุ้งฟิง กับ การไหลออกจากชุมชนของทรัพยากรมนุษย์

โดยที่สังคมไทยไม่ได้พยายามหลีกเลี่ยงพลังทุนนิยมโลก แต่ได้คล้อยตามกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่ยึดเกณฑ์ความเป็นประเทศพัฒนา โดยวัดกันด้วย “ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” ซึ่งการจะมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ก็ต้องอาศัยการอุตสาหกรรมตามแบบสังคมตะวันตก แต่การเป็นอุตสาหกรรมของสังคมไทย นั้น ขาดทั้งทุน เทคโนโลยี และวัตถุดิบ จึงต้องฟุ้งฟิงต่างประเทศทั้งสิ้น ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงจากที่เคยพึ่งตนเองได้มารองรับระบบอุตสาหกรรมไปด้วย จนกระทั่งไม่คิดพึ่งตนเอง มุ่งแต่จะเข้าตลาดจ้างงานที่อยู่นอกชุมชน (จึงมักพบชุมชนหลายชุมชนที่เหลือน้อยแต่กลุ่มคนสูงอายุและเด็กเล็กกลุ่มหลาน รุ่นหลานเป็นส่วนใหญ่) หรือมีอะนั่นแรงงานที่ไม่ได้ไปเข้าตลาดจ้างงานนอกชุมชน ก็มักทำการเกษตรเชิงเดี่ยวเพื่อขาย

หรือป้อนโรงงานอุตสาหกรรม มุ่งหารายได้ที่เป็นเงินตรา จึงมักต้องซื้อหรือเช่าเครื่องมือการผลิต ที่เป็นเครื่องจักรกล และต้องใช้สารเคมีช่วยเพิ่มผลผลิต หรือสารเคมีกำจัดศัตรูพืช จนกระทั่งผืนดิน ส่วนใหญ่มีแนวโน้มประสบปัญหาดินเสื่อมคุณภาพลง ในขณะที่เดียวกับที่ปริมาณผลผลิตมีแนวโน้ม ลดลงๆ ความเข้มแข็งของชุมชนที่เคยพึ่งตนเองได้ มีแนวโน้มอ่อนแอลงเพราะต้องพึ่งภายนอก เป็นส่วนใหญ่

3) ค่านิยมตะวันตก การแผ่ขยายอิทธิพลของสื่อมวลชน และการลดลงของ ระดับปฏิสัมพันธ์

ค่านิยมของคนในสังคมจะเป็นแบบใดนั้นเป็นผลที่ตามมาจากลักษณะของระบบเศรษฐกิจ ของสังคมนั้น เมื่อระบบเศรษฐกิจของไทยได้ค่อยๆตามกระแสลงทุนนิยมตะวันตกที่มุ่งเรื่อง ความมั่งคั่ง ความทันสมัย มุ่งเรื่องเงินตรา การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ต้องเร่งการผลิต และเร่งการบริโภค เพื่อแข่งขันกันทำกำไรส่วนเกิน จึงเกิดค่านิยมตามมาทั้งค่านิยมวัตถุนิยม และค่านิยมบริโภคนิยม และยังโหมกระพืออย่างรุนแรงมากกว่าปกติ เมื่อ ได้รับการกระตุ้น จากสื่อทันสมัยและหาได้ง่ายๆทั้งวีซีดี โทรทัศน์มือถือ โทรศัพท์มือถือ ที่แทรกซอนเข้าไปทุกซอกมุม แม้ในสังคมชนบทที่ห่างไกล

นอกจากนี้ ที่สำคัญค่านิยมตะวันตกยังมุ่งควบคุมและอยู่เหนือธรรมชาติ ทำให้ ความหลากหลายทางธรรมชาติถูกทำลายลงเกือบหมด ทั้งนี้เพราะสังคมไทยต้องรับภาระ เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม หลังจากสังคมต้องพลีธรรมชาติให้กับโรงงานแล้ว ก็ต้องรับภาระ ผลภาวะที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอีกด้วย ในส่วนของทุนและความรู้ด้านเทคโนโลยีก็ต้องอาศัย จากต่างประเทศทั้งสิ้น มูลค่าของผลผลิตที่ได้จากโรงงานอุตสาหกรรมในอัตรา 100 ส่วนจึงถูก ส่งกลับต่างประเทศถึงประมาณร้อยละ 90 อันเป็นค่ามันสมองและค่าเทคโนโลยีหรือเครื่องจักรกล ที่ทันสมัย สังคมไทยรับไว้เพียงประมาณ ร้อยละ 10 เพราะคิดเองไม่ได้ ด้วยส่วนแบ่งรายได้เพียง น้อยนิดนี้ จึงไม่สอดคล้องกับ ค่านิยมความต้องการความทันสมัยที่ราคาแพงลิบลิ่ว ด้วยเหตุนี้จึงพบว่า ภาระหนี้สินจำนวนมหาศาลจึงไม่ได้ตกอยู่กับระดับปัจเจกเท่านั้น ยังตกอยู่ในระดับรัฐด้วย

สำหรับระดับปัจเจกนั้น เมื่อภาระหนี้สินสูงมาก ประจวบกับความต้องการความทันสมัย หรือไฮเทคโนโลยี ก็สูงมากด้วย จึงเกิดผลเป็นปัญหาถึงขั้นวิกฤติตามมาในหลายๆด้าน เช่น การคอร์รัปชัน การฉ้อราษฎร์บังหลวง การคดโกง การค้าสิ่งผิดกฎหมายจำพวกยาเสพติด หรือแม้แต่ การค้ามนุษย์ด้วยกัน หรือการค้าสิ่งยั่วยุที่เป็นอบายมุขต่างๆ (นอกเหนือจากการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติที่แทบหมดไปแล้ว) ที่สำคัญต้องดิ้นรนเพื่อเศรษฐกิจอย่างทุรนทุราย ทำให้ เกิดการอพยพย้ายถิ่น การปฏิสัมพันธ์กันภายในครอบครัวลดน้อยลง หรือไม่มีเลย เกิดเป็น ความเครียด ลูกหลานขาดความอบอุ่น เกิดผลตามมาเป็นปัญหาครอบครัว ปัญหาวัยรุ่น แม้กับปัญหาวัยวิเศษๆ โดยเข้าหายาเสพติด สุรา นารี มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร

ปล่อยชีวิตไปกับการบันเทิงอย่างไร้ขอบเขต ขาดการใฝ่เรียน ขาดการใฝ่รู้ ขาดจิตสำนึก ในการสร้างองค์ความรู้ ไม่เพียงขาดจิตวิญญาณ หรือความเป็นผู้มีจิตใจสูง แต่ถึงขั้นประพฤติดื้อ จู้ ปลิ้น แม้กระทั่งฆ่าชิงทรัพย์ ฯลฯ

4) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และผู้นำแบบใหม่

ด้วยโครงสร้างสังคมภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมพึ่งพิงที่มุ่งเรื่องการแสวงหา เงินตรา แข่งขันกันทำกำไรส่วนเกิน ความสัมพันธ์ของคนในสังคมเช่นนี้จึงเปลี่ยนแปลงจากเดิม (ที่เป็นการให้ การรักใคร่เกื้อกูล การเอื้ออาทรอย่างเสมอภาค) มาเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่มุ่งเป้าหมายไปที่เรื่องผลประโยชน์ เรื่องเงิน เรื่องอำนาจ เรื่องวัตถุ ผลที่ตามมาคือ ความขัดแย้ง ความกระทบกระทั่ง แย่งชิง การเอาเปรียบเอาเปรียบ ตัวใครตัวมัน

การบริหารการปกครองภายใต้ความสัมพันธ์ลักษณะนี้จึงมักอยู่ภายใต้การนำของ ผู้นำทางการเมืองที่มักรับรู้กันอย่างไม่เป็นทางการบ่อยๆว่าได้ตำแหน่งมาด้วยการเอาเงิน วัตถุ และผลประโยชน์เข้าแลก เบียดผู้นำธรรมชาติให้มีโอกาสกลับเข้ามาแสดงบทบาทในสังคมได้น้อยลงๆ

5) การศึกษาเพื่อรัฐ

โดยที่รัฐพัฒนาประเทศภายใต้ระบบอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิง และรัฐเองก็ได้ใช้ การศึกษาเป็นเครื่องมือ โดยให้ทำหน้าที่ผลิตบุคลากรให้กับระบบเศรษฐกิจนี้ ไม่แยกว่าเป็นเมือง หรือชนบทซึ่งอยู่คนละเงื่อนไข ชนบทจะไปแข่งขันกติกาดียวกับเมืองย่อมเสียเปรียบ ในส่วนของ ผู้มีโอกาสทางการศึกษาในชนบทก็จำต้องมุ่งสู่การหาอาชีพในตลาดแรงงานที่มักไม่มีในท้องถิ่น ในส่วนของผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาก็จำต้องเป็นแรงงานไร้ฝีมือในตลาดแรงงานที่มักไม่มีในชุมชน เช่นเดียวกัน

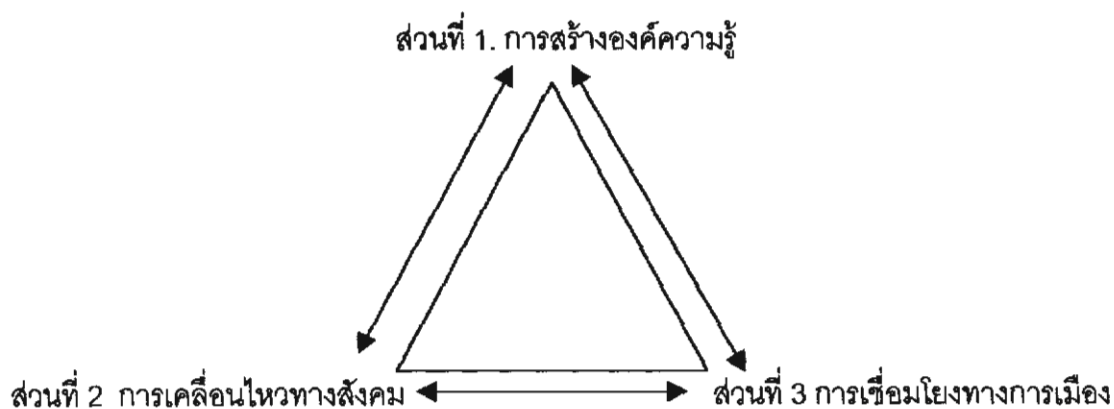
ด้วยสถานการณ์แบบพึ่งพิงของระบบเศรษฐกิจไทย(ที่ต้องพึ่งพิงทั้งทุน เทคโนโลยี และ วัตถุดิบจากต่างประเทศ) การศึกษาของไทยจึงเข้าไม่ถึงเรื่องการใฝ่รู้ หรือการสร้างองค์ความรู้ใหม่ การเรียนรู้มักต้องท่องจำเพื่อใช้เทคโนโลยีให้เป็น เป็นสำคัญ

นอกจากนี้ด้วยค่านิยมมุ่งหาเงินหรือรายได้ ประจวบกับการแพร่กระจายของสื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โทรทัศน์ ที่มักโชว์ให้เห็นผู้มีรายได้สูงที่มีรายได้มาด้วยวิธีง่ายๆไม่จำเป็นต้อง ให้ความพยายามมากก็ได้ จึงมักพบเห็นผู้เรียนในสถานศึกษาที่ไม่ได้มีความพยายามแสวงหาความรู้ อย่างอดทนเท่าที่ควร แต่กลับจับกลุ่มรักสวຍรักงาม รอคอยโชคที่คาดไม่ถึง หรืออยู่ไปวันๆ หากไม่พบโชคดังฝัน ก็มีตลาดแรงงานไร้ฝีมือราคาถูกรอรับอยู่ทั่วไป

การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน จึงเป็นเรื่องที่ต้องพยายามมากกว่าปกติเนื่องจากต้องเผชิญกับปัจจัยกีดขวางในเชิงโครงสร้าง หลายประการ ซึ่งการจะดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างนั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาก

เป็นที่น่าสังเกตว่า รูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนชนบทของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน นั้น เป็นการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้าง โดยมุ่งให้ความสำคัญแรกสุดกับเรื่องการปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของสมาชิกจากที่เคยรับอิทธิพลของโครงสร้างสังคมแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิงภายนอก ที่มีค่านิยมวัตถุนิยมและค่านิยมบริโภคนิยมมาเป็น วิถีคิด และโลกทัศน์ ที่เป็นผลมาจากโครงสร้างสังคมภายใต้ระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง หรือเศรษฐกิจแบบยังชีพ หรือเศรษฐกิจพอเพียง

ในส่วนของการปฏิบัติเพื่อให้ ทางออกจากวิกฤติการณ์ปัญหาต่างๆ เป็นจริงขึ้นได้ นั้น เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ไม่มีความเชื่อในการหาทางออกจากวิกฤติการณ์ ปัญหาภายใต้โครงสร้างสังคมด้อยพัฒนาและพึ่งพิง โดยรัฐ จึงได้เสนอรูปแบบการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนชนบทโดยอาศัยการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ในระดับรากหญ้า ด้วยคำอธิบายเชิงทฤษฎี “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” (ของศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของเครือข่ายฯและเครือข่ายฯได้ปรับสู่แนวทางการปฏิบัติ) ดังนี้

ด้วยสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ส่วนสำคัญ คือ ส่วนของการสร้างองค์ความรู้ ส่วนของการเคลื่อนไหวทางสังคม และส่วนของการเชื่อมโยงทางการเมือง เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ภายใต้การประสานงานโดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ อารังวรังกูร ได้ปรับปรุงรื้อปฏิวัติปฏิบัติผ่านกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

ส่วนที่ 1 การสร้างองค์ความรู้ ปฏิบัติผ่านกิจกรรมดังนี้

(1.1) วิจัยชุมชนเพื่อชุมชน โดยชุมชน ของชุมชน เช่น วิจัยและพัฒนากระบวนการสร้างตัวชี้วัดความสุข วิจัยและพัฒนาการพึ่งตนเอง(ด้วยการลดรายจ่าย ลดหนี้สิน เพิ่มการออม น้ำ ดิน ต้นไม้ รวมทั้งออมเงิน) วิจัยและพัฒนาการพึ่งพากันเอง

(1.2) วิจัยนโยบายเชื่อมต่อชุมชน

ส่วนที่ 2 การเคลื่อนไหวทางสังคม ปฏิบัติสม่ำเสมอและต่อเนื่องเพื่อเรียนรู้ร่วม ผ่านกิจกรรม

(2.1) วางแผนให้คนและองค์กรทำงานและพบปะกันเป็นประจำ

(2.2) สร้างระบบเครือข่ายวปอ.ภาคประชาชน

- (2.3) สร้างเกษตรกรรมต้นแบบโดยอาศัยมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น
- (2.4) ผลิตแกนนำชุมชนโดยอาศัยมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่น
- (2.5) ขยายพหุภาคีที่สนใจ
- (2.6) เผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อต่างๆ เช่น INTERNET โทรศัพท์ วิทยุ โทรทัศน์

เครือข่าย DJ สิ่งพิมพ์ต่างๆ เป็นต้น

ส่วนที่ 3 การเชื่อมโยงทางการเมืองเป็นการเชื่อมโยงกับนโยบายและกฎหมายที่สอดคล้องกันเช่น

- (3.1) พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง
- (3.2) แผนพัฒนาประเทศฉบับที่ 8 – 9
- (3.3) รัฐธรรมนูญใหม่
- (3.4) พระราชบัญญัติหน่วยจัดการความรู้และเครือข่ายที่เป็นอิสระ
- (3.5) กองทุนเสริมสร้างการเรียนรู้ ขึ้นทะเบียนแผนที่คนงาน ปล่อยเงินจังหวัด 1-2-3-4

องค์ประกอบทั้งสามนี้ เครือข่ายฯ ได้จัดให้มีการเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่อง ที่อาศัยกัน เช่น

การเคลื่อนไหวทางสังคม ก็เป็นการ ขับเคลื่อนโดยอาศัยองค์ความรู้ที่ร่วมกันสร้างขึ้นในส่วนที่ 1 หรือมีจะเน้นการเคลื่อนไหวทางสังคมในส่วนที่ 2 ก็เพื่อทำหน้าที่ในส่วนที่ 1 คือสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน ตัวอย่างเช่น กรณีการพบปะกันเป็นประจำนั้น ก็เป็นการพบปะกันเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งในส่วนที่ 1 คือ การสร้างองค์ความรู้ และในส่วนที่ 2 คือ การเคลื่อนไหวทางสังคม นั้น ในการ ขับเคลื่อน ได้มีการเลือกแนวทางทางการเมืองของส่วนที่ 3 ที่เชื่อมโยงสอดคล้องหรือสอดคล้องกัน เพื่ออาศัยเงื่อนไขทางการเมืองสนับสนุนให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนทั้งสังคม

ในท่ามกลางกิจกรรมเชิงโครงสร้างข้างต้น เครือข่ายฯ ได้ถอดบทเรียนให้สามารถ

ใช้กิจกรรมสำหรับคลายปมปัญหานำทาง ด้วยกิจกรรมหลัก **ลดวงจร 2 ประการ** ได้แก่

- (1) การอบรมสมาชิก ด้วยหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน
- (2) การให้หลัก “อปริหานิยธรรม”

ในส่วนของหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน นั้น ใช้เพื่อปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของบุคคล ที่ถูกครอบงำจากอิทธิพลของโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมที่มุ่งสร้างค่านิยมบริโภคนิยมวัตถุนิยม พึ่งภายนอก เพื่อการแสวงหากำไรส่วนเกินเป็นที่ตั้ง เปลี่ยนมามีวิถีคิดและโลกทัศน์ที่มุ่ง เรื่องการพึ่งตนเอง พึ่งพากันเอง เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล สันติสุข และได้คุณภาพ อย่างยั่งยืน ซึ่งหลักสูตรนี้ เปรียบได้กับกิจกรรมสำหรับซื้อหัวใจ ในกรณีที่เจ็บป่วยถึงขั้นหัวใจหยุดทำงาน เพื่อให้ฟื้นการทำงานคืนมา และภายหลังจากหัวใจฟื้นการทำงานคืนมาแล้วหากไม่มีกิจกรรมนวดหัวใจต่อเนื่อง ก็ไม่อาจพัฒนาชีวิตให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมนวดหัวใจต่อเนื่อง ในภาวะของการเยียวยาสังคมนั้น ก็ได้แก่ การให้หลัก “อปริหานิยธรรม” ซึ่งหมายถึงการจัดให้มีการประชุมแลกเปลี่ยนและสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง

การคาดหวัง ผลจากการอบรม หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน เป็นเพียงการอาศัยหลักสูตรนี้ มาปรับวิถีคิดและโลกทัศน์ของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชน ให้มีหัวใจดวงเดียวกันที่มองเห็นทางออกจากวิกฤติการณ์ปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องโยงใยกันภายใต้โครงสร้างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมฟุ้งเฟ้อ ส่วน แผนงานการเคลื่อนไหวเพื่อเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อไปสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ที่ส่งผลกระทบถึงเด็ก นั้น ให้เป็นการสร้างสรรค์ที่ริเริ่มขึ้นมาเองของฝ่ายโรงเรียนและชุมชน ภายหลังจากที่ได้ผ่านกระบวนการของหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนร่วมกันมาแล้ว

ในส่วนของหลักการบริหารนิยธรรม หรือ การให้หลักการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นประจำ และต่อเนื่อง นั้น เป็นการคาดหวังให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ของการประชุมร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน ที่รับจากเดิมจากที่เคยเป็นวัฒนธรรมแห่งความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมแบบแนวดิ่ง และมักเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว โดยแต่เดิมชุมชนมักเข้าร่วมประชุมเพื่อมารับแจ้งข่าวสาร หรือมารับนโยบายการบริจาคสนับสนุน ปรับมาเป็นวัฒนธรรมแห่งความสัมพันธ์แบบแนวราบ ที่ทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชน ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกันอย่างเสมอภาค เคียงบ่าเคียงไหล่ โดยเป็นการคาดหวังให้เกิดขึ้นจากการสำนึกด้วยตนเองของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชน ภายหลังจากที่ได้เข้ารับการอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนร่วมกันมาแล้ว

การที่ หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน สามารถปรับวิถีคิด และโลกทัศน์ของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชน ให้มีหัวใจดวงเดียวกันได้ ก็เนื่องจาก

(1) หลักสูตรนี้ได้จัดให้มีกระบวนการปรับวิถีคิด โลกทัศน์ ให้รู้จักมองภววิสัยแบบองค์รวม มองเห็นสรรพสิ่งในโลกล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องโยงใยถึงกัน อาจกระทบถึงกัน แบบร่างแหหรือไม่ก็แบบลูกโซ่ แม้ผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นก็สามารถมองออกว่าปัญหาวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ขณะนี้ เป็นผลกระทบมาจากวิกฤติการณ์ระดับประเทศและระดับโลกอย่างไร ตลอดจนสามารถพยากรณ์แนวโน้มของวิกฤติการณ์ในอนาคต เพื่อวางแผนรับมืออย่างรู้เท่าทันได้ (โดยเรียนรู้จากกิจกรรม “ทุกข์ของแผ่นดินไทย – สมุทัยบ้านเรา – ทฤษฎีต้นไม้เหตุแห่งทุกข์ – และจากคำอธิบาย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค กับการกอบบ้านกู้เมืองของ ภูมิปัญญา หรือ ปราชญ์ชาวบ้าน”)

(2) หลักสูตรนี้ เดินเรื่องตลอดกระบวนการอบรมในแนวเดียวกับ หลักอริยสัจสี่ของศาสนาพุทธ ให้รู้ทุกข์ มองเห็นเหตุแห่งทุกข์ มองเห็นทางดับทุกข์ และสามารถเลือกประพฤติปฏิบัติชอบ เพื่อขจัดทุกข์และสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชีวิตตนและสังคมที่ได้ผลอย่างแท้จริง โดยมีผลสำเร็จของปราชญ์ชาวบ้านหลายสถานเป็นต้นแบบที่สัมผัสได้จริง

(3) หลักสูตรนี้ ได้จัดให้มีกระบวนการเสริมจิตสำนึกของความเป็นท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การออกแบบการจัดการศึกษาทางเลือกที่สนองต่อท้องถิ่น แทนการ

ผลิตโสมผลผลิตทางการศึกษาให้ไปแอ็ดดอยู่ในสังคมเมือง โดยมีกระบวนการสร้างเสริมความตระหนัก
 ศรัทธา เชื่อมั่น ภูมิใจ และเห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีของวิถีการผลิตแห่งการเกษตรกรรมยั่งยืนแบบ
 ผสมผสาน ที่ประกอบด้วย เศรษฐกิจพอเพียงที่มีธุรกิจชุมชน และอุตสาหกรรมชุมชนที่มุ่งเรื่อง
 สวัสดิการแทนการแสวงหากำไร (โดยเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน พื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนที่ประสบผลสำเร็จ
 จากการพึ่งตนเองของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งจะกระตุ้นให้ผู้ดูงานเห็นถึงความเป็นไปได้ที่จะฟื้นฟูพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยว
 มาเป็นการเกษตรแบบผสมผสาน โดยไม่ต้องอาศัยการลงทุนที่เกินกำลัง แต่สามารถพึ่งตนเองได้ **และยังไม่ใช่**
เป็นเรื่องจำกัดอยู่แค่อาชีพทางการเกษตร แต่ยังมีมองเห็นแนวทางการพัฒนาสู่อาชีพการแปรรูปผลผลิต
 สู่การเป็นอุตสาหกรรมชุมชน เป็นธุรกิจชุมชน หรือแม้แต่พัฒนาสู่วิชาการขั้นสูง **ถึงขั้น การจัดการความรู้**
และเทคโนโลยี เพื่อศิลปะในการดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี)

(4) หลักสูตรนี้ ได้จัดให้มีกระบวนการเรียนรู้ในสัปดาห์ตนเองและผู้อื่น (หรือเพื่อนร่วมงาน)
 เพื่อปรับเปลี่ยนในการทำงานร่วมกัน และเรียนรู้การสร้างสัมพันธ์แบบแนบแน่นที่เป็นความสัมพันธ์
 แบบเสมอภาค ไม่ว่าผู้หนึ่งจะมีหน้าที่รับผิดชอบระดับใดก็ตาม ทั้งผู้บริหาร ครู นักเรียน นักการ
 ผู้นำทางการในชุมชน กรรมการการศึกษา ผู้ปกครอง เป็นต้น (เรียนรู้จากกิจกรรมคุณธรรมนำชีวิต
 กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ และ กิจกรรมหัวใจทองคำ)

(5) หลักสูตรนี้ ได้จัดให้มีกระบวนการวางแผนการทำงานร่วมกัน ตลอดจนการวางแผน
 สร้างสรรค์อนาคต บนฐานของความมีจิตสาธารณะ (เรียนรู้จากกิจกรรมไข่แดง-ไข่ขาว กิจกรรม
 อักแ่งแผ่นดินไทย กิจกรรมการวางแผนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ตลอดจนกิจกรรม
 การประสานแผนสร้างฝันกับโครงการวิจัย)

(6) หลักสูตรนี้ ได้จัดให้ผู้เข้าร่วมอบรม ประกอบไปด้วย ผู้นำธรรมชาติ ที่เป็นผู้แทนจาก
 หลายกลุ่ม และหลายวัย ทั้งที่มาจากระบบโรงเรียนและชุมชน ได้แก่ ผู้บริหาร ครู นักเรียน นักการ
 แม่ค้าในโรงเรียน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ผู้นำธรรมชาติจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคี เป็นต้น

กลุ่มเป้าหมายของการอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนนี้ จึงต่างจากกลุ่มเป้าหมาย
 ของหลักสูตรอบรมโดยทั่วไป ที่มักเป็นกลุ่มเอกพันธ์ แต่ของหลักสูตรนี้เป็นแบบวิวิธพันธ์
 เนื่องจากหลักสูตรนี้เป็นหลักสูตรวิถีชีวิต จึงมีองค์ประกอบของผู้เข้าอบรมคล้ายองค์ประกอบ
 ของสังคมในการดำเนินวิถีชีวิต เช่น ครอบครัวก็มีปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลุง ป้า น้า อา พี่ น้อง
 หลาน หลาน เป็นต้น มาเผชิญปัญหาชีวิตของครอบครัวร่วมกัน ภาพที่ผู้บริหาร ผู้ปกครอง
 ผู้นำทางการในชุมชน ผู้นำธรรมชาติของชุมชน ครู นักการ นักเรียน มาล้อมวงเดียวกัน นั่งบ้าง
 นอนบ้าง แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน จึงเห็นได้ยากหรืออาจไม่เห็นเลยในหลักสูตรการอบรมอื่นๆ

(ตัวอย่างกำหนดการอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน)

กำหนดการอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน

สำหรับโรงเรียนบ้านโคกสว่าง โรงเรียนบ้านหนองหญ้าคา และชุมชนในเขตบริการของโรงเรียน

ณ ศูนย์การเรียนรู้ครูบาคำเตื่อง ภาษี บ้านโนนเขวา ต.หัวฝาย กิ่ง อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์

ระหว่าง 26 – 29 กันยายน 2545

วันพฤหัสบดี 26 กันยายน 2545

08.00 – 08.30	ลงทะเบียน
08.30 – 09.30	พิธีเปิด “ทักษิณาวัตร” / ความคาดหวังหัวใจสีชมพู / ตกลงกติกาอยู่ร่วมกัน 4 วัน
09.30 – 09.40	กล่าวสู่ขวัญ โดย ครูบาคำเตื่อง ภาษี
09.40 – 10.20	กิจกรรมละลายพฤติกรรมปริศนาหามิตร / แบ่งกลุ่ม – ตั้งชื่อกลุ่ม
10.20 – 10.30	อาหารว่าง
10.30 – 11.30	สร้างองค์ความรู้ด้านการวางแผน และกระบวนการกลุ่มผ่านกิจกรรม “ไข่แตก – ไม่แตก”
11.30 – 12.00	นัดหมายงาน(เก็บข้อมูลวิจัย)
12.00 – 13.00	อาหารกลางวัน
13.00 – 13.15	กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ – แบ่งกลุ่ม
13.15 – 14.30	เรียนรู้ “ทุกข์ของแผ่นดินไทย” (ด้านเศรษฐกิจ / ด้านสิ่งแวดล้อม / ด้านวิถีชีวิต - วัฒนธรรม - ภูมิปัญญา / ด้านสุขภาพ / ด้านครอบครัว – ชุมชน - สังคม และ / ด้านการศึกษา)
14.30 – 15.00	เรียนรู้เหตุแห่งทุกข์ ผ่านกิจกรรม “สมุทัยบ้านเรา – ทฤษฎีต้นไม้” เชื่อมโยงทุกข์ของแผ่นดินไทยถึงทุกข์ของโรงเรียน โดย ครูบาคำเตื่อง ภาษี
15.00 – 15.15	อาหารว่าง
15.15 – 16.15	กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ระหว่างการเดินทางไปดูงานโรงเรียนบ้านหนองหว้า
16.15 – 17.15	ศึกษาดูงานโรงเรียนบ้านหนองหว้า อ.คูเมือง จ.บุรีรัมย์ – นักเรียนและผู้ปกครอง เรียนรู้ร่วม ผ่านหลักสูตรวิถีชีวิตการเพาะเห็ดขอนขาว การแปรรูปสิ่งอุปโภค และวิถีเกษตรอื่นๆ
17.15 – 18.15	เดินทางและรับประทานอาหารเย็น ณ ตลาดเมืองพล จ.ขอนแก่น
18.15 เป็นต้นไป	เดินทางและพักผ่อน ณ เชื้อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

วันศุกร์ที่ 27 กันยายน 2545

05.00 – 07.00	ออกกำลังกาย – ชมเชื่อน - ไหว้พระบนภู
07.00 – 07.30	อาหารเช้า ณ เชื้อนอุบลรัตน์
07.30 – 08.00	กลุ่มสัมพันธ์ผ่านการเดินทางไปบ้านคำปลาหลาย อ.อุบลรัตน์
08.00 – 10.00	ศึกษาดูงานภูมิปัญญาการเกษตรผสมผสานกับการรวมกลุ่มของชุมชน โดย พ่อถาวรและพ่อแสวง พร้อมกับ ชิมซัปปความมีศักดิ์ศรี ความมีอิสระ การมีความภาคภูมิใจของเกษตรผสมผสานและเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีสเตอร์มาร์ติน วิลเลอร์ ณ บ้านคำปลาหลาย

- 10.00 – 10.30 เดินทางและอาหารว่าง ณ โรงพยาบาลอุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น
- 10.30 – 12.00 “ทุกข์ – สมุทัย – นิโรธ – มรรค” กับการกอบบ้านกู้เมือง”
โดยนายแพทย์อภิสิทธิ์ อำนวยวางกูร
- 12.00 – 13.00 เดินทางและอาหารกลางวัน ณ ศูนย์คำคุณ อ.อุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น
- 13.00 – 14.30 “ความสุขกับการรวมกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์อุปโภคบริโภคในวิถีชีวิต”
โดยแพทย์หญิงทานทิพย์ อำนวยวางกูร
และดูงานการเกษตรผสมผสานของคนที่ใช้ผักพื้น / นวดแผนโบราณ
- 14.30 – 16.00 กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ระหว่างการเดินทางไปดูงานโรงเรียนบ้านคูขาด
- 16.00 – 17.00 ศึกษาดูงานโรงเรียนบ้านคูขาด – หลักสูตร 12 ปีกับการเชื่อมสู่
หลักสูตรวิถีชีวิตในชุมชน
- 17.00 – 18.00 เดินทาง และรับประทานอาหารเย็น ณ วัดป่าธรรมดา จ.นครราชสีมา
- 18.00 – 21.00 “ธรรมะกับการศึกษาเพื่อชีวิต” โดย หลวงพ่อบุญญิตอนุดโตโร
เจ้าอาวาส วัดป่าธรรมดา

21.00 เป็นต้นไป พักผ่อน ณ วัดป่าธรรมดา จ.นครราชสีมา

วันเสาร์ที่ 28 กันยายน 2545

- 05.00 – 08.00 เดินทางกลับศูนย์การเรียนรู้คูบาคำเดื่อง ภาษี – อาหารเช้า
- 08.00 – 08.20 สวดมนต์ไหว้พระ - ทำสมาธิ
- 08.20 – 08.45 ทบทวนบทเรียนวันวาน
- 08.45 – 09.00 กลุ่มสัมพันธ์
- 09.00 – 10.00 ค้นหาคุณธรรมของตนเองและผู้อื่น ผ่านกิจกรรม “คุณธรรมนำชีวิต”
และ“หัวใจทองคำ”
- 10.00 – 10.15 อาหารว่าง
- 10.15 – 12.00 รู้จักตนเองและผู้อื่นผ่านกิจกรรม “สายธารชีวิต”
- 12.00 – 13.00 อาหารกลางวัน
- 13.00 – 14.00 กิจกรรม “รักแห่งแผ่นดินไทย”
- 14.00 – 14.30 เดินทางไปฐานการเรียนรู้บ้านแสงจันทร์
- 14.30 – 17.30 เก็บเกี่ยวบทเรียนจาก “ฐานการเรียนรู้บ้านแสงจันทร์” ของอาจารย์ไพรัตน์ ชื่นศรี
เพื่อนำไปปรับใช้สอนนักเรียนให้สามารถอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี –
พื้นที่ต้นแบบเกษตรผสมผสานแบบเกษตรประณีตในพื้นที่ขั้นต่ำ 5 ไร่
พร้อมรับประทานอาหารเย็น
- 17.30 – 18.00 เดินทางไปสวนป่าคูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤตย์
- 18.00 – 20.00 “ห้องเรียนชีวิต” ของอาจารย์เจริญ เครือแวงมนต์ ต้นแบบการเชื่อมโยง
วิถีชีวิตกับการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ
- 20.00 เป็นต้นไป เดินทางกลับและพักผ่อน ณ บ้านของตนเอง

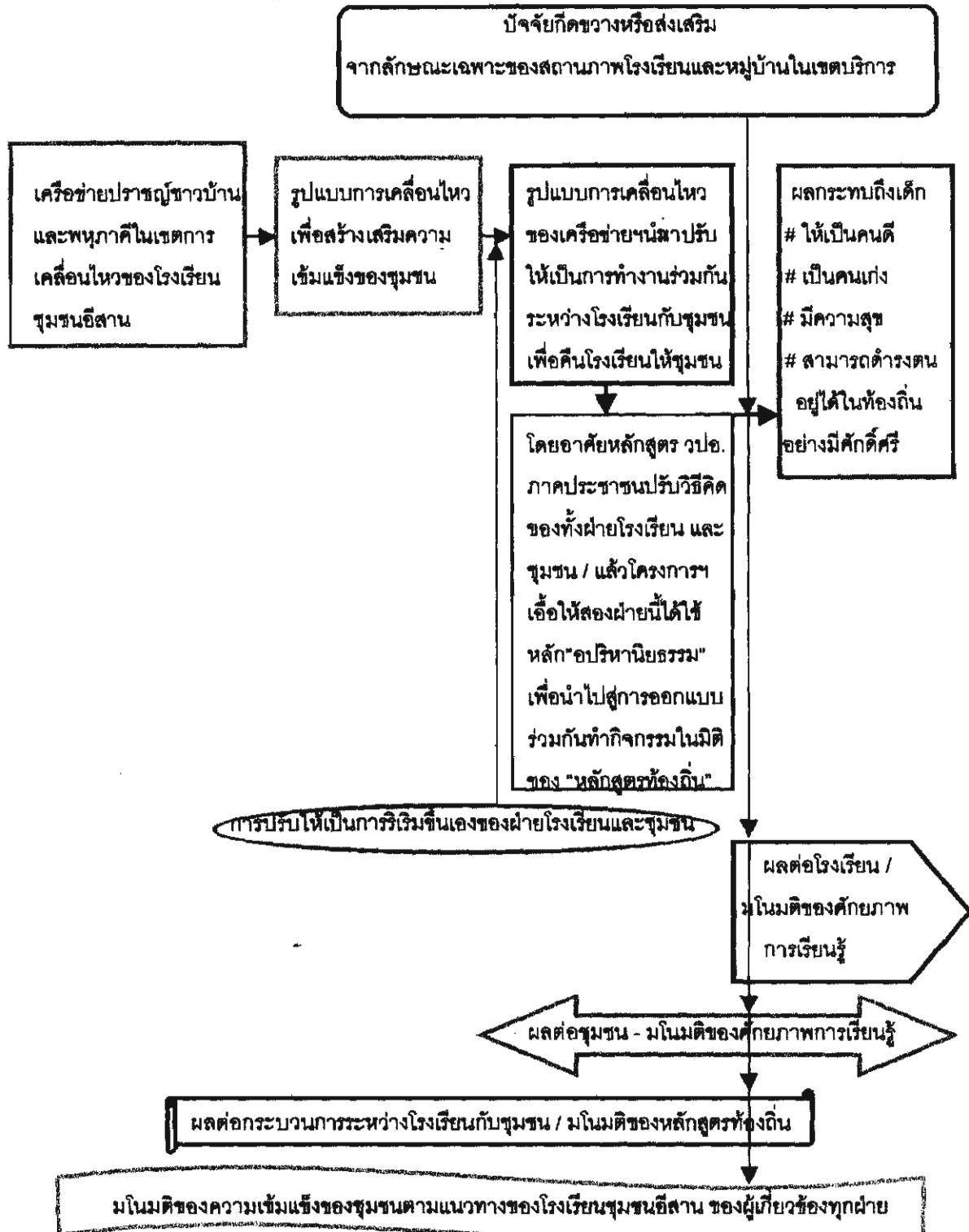
วันอาทิตย์ที่ 29 กันยายน 2545

- 06.00 – 07.00 ชมค่ายจอมพล
- 07.00 – 08.00 อาหารเช้า
- 08.00 – 08.30 ทบทวนบทเรียนวันวาน
- 08.30 – 08.45 กลุ่มสัมพันธ์
- 08.45 – 09.45 “ค่ายจอมพลสู่การจัดการศึกษาของโรงเรียนเพื่อให้นักเรียนอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรี” โดย ครูบาคำเคื่อง ภาชี
- 09.45 – 10.00 อาหารว่าง
- 10.00 – 11.00 สร้างฝัน วางแผนการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน
- 11.00 – 11.30 ประสานแผนสร้างฝันกับโครงการวิจัย โดย หัวหน้าโครงการวิจัย
- 11.30 – 13.00 พิธีปิด – หัวใจสี่หมูปุ่มมั่นปฏิบัติจริง – อาหารกลางวัน
- เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

4.2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ความคาดหวังผลลัพธ์ให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านกระบวนการจัดการศึกษา
ที่ส่งผลกระทบต่อเด็กเป็นการคาดหวังบนฐานคิดของกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้
แผนภาพที่ 1 แผนภาพแสดงฐานคิดของกรอบแนวคิดในการวิจัย

โดยกรอบแนวคิดในการวิจัยจากแผนภาพข้างต้น แผนงานการเคลื่อนไหวเพื่อทำงานร่วมกัน ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน เพื่อไปสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก / รวมทั้ง การสำนึกด้วยตนเอง ของทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชน เพื่อให้หลักอุปทานิยมธรรม หรือ การใช้หลักการ ประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง ก่อให้เกิดการออกแบบร่วมกันในการทำกิจกรรมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีการดำเนินชีวิต อันจะนำไปสู่ การสร้างสรรค์หลักสูตรท้องถิ่น หรือหลักสูตรสถานศึกษา โครงการวิจัยนี้คาดหวังให้มีการ สร้างสรรค์ขึ้นมาเอง ของฝ่ายโรงเรียนและชุมชน ภายหลังจากที่ได้ผ่านกระบวนการของ หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน ร่วมกันมาแล้ว

การร่วมกันทำกิจกรรมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตอันเป็นมิติของหลักสูตรท้องถิ่น นั้น มุ่งสู่เป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษาที่เกิดขึ้นกับตัวเด็ก ให้เป็นคนดี เป็นคนเก่ง มีความสุข และสามารถดำรงตนอยู่ได้ในท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี โดยได้ยึดถือความหมายของเป้าหมายสุดท้ายทางการศึกษาแต่ละด้าน ตามแนวทางของเครือข่ายที่เป็นขอบเขตของการศึกษาและใช้เป็นเกณฑ์ สำหรับเปรียบเทียบกับความหมายที่ฝ่ายโรงเรียนในระบบและชุมชนในเขตบริการยึดถือ

อย่างไรก็ตาม ผลลัพธ์ทั้งปวงที่เกิดจากการสร้างสรรค์ขึ้นมาในการทำงานร่วมกันระหว่าง โรงเรียนและชุมชนจากพื้นที่ที่เข้าร่วม โครงการวิจัยแต่ละพื้นที่นั้น อาจมีความแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์และศักยภาพเดิมที่เป็นปัจจัยกีดขวางหรือส่งเสริมของแต่ละพื้นที่ มีความแตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้ การถอดบทเรียนเพื่อนำหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนไปใช้ กระตุ้นให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน เพื่อไปสร้างเสริมความเข้มแข็งของ ชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก จึงต้องคำนึงถึงสถานการณ์และศักยภาพเดิมที่เป็นปัจจัยกีดขวาง หรือส่งเสริม ของพื้นที่นั้นๆด้วย

5. บริบทของชุมชนและโรงเรียน : สภาพปัญหาและศักยภาพที่มีอยู่

สถานการณ์และศักยภาพที่มีอยู่ของโรงเรียนและชุมชน พบว่า พื้นที่ในเขตการเคลื่อนไหวของ โรงเรียนชุมชนอีสานมีการพัฒนาบนการต่อสู้ของกระแสคู่ตรงข้ามโดยกระแสหลักเป็นอิทธิพล ครอบงำจากโครงสร้างสังคมแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิง / ส่วนกระแสรองเป็นกระแสของการ แก้ววิกฤติการณ์ปัญหาด้วยโครงสร้างสังคมแบบเศรษฐกิจพอเพียงโดยเครือข่ายฯ

จากอิทธิพลของโครงสร้างสังคมแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิงที่ครอบงำพบว่า

ส่วนของชุมชน :- อยู่ในกระแสหลักของภาวะการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความอ่อนแอของ สังคมหมู่บ้าน โดยเป็นกระแสพัฒนาภายใต้โครงสร้างสังคมแบบอุตสาหกรรมทุนนิยมพึ่งพิง ที่ยึดเงิน เป็นสำคัญ เร่งการผลิต เร่งการบริโภค กระตุ้นค่านิยมบริโภคนิยม วัตถุนิยม ผลการพัฒนาปรากฏ หลักฐานให้เห็นถึงความสูญเสียใหญ่หลวงในหลายๆด้านของสังคม เช่น การสูญเสียทรัพยากร ธรรมชาติ ดินเลว น้ำแล้ง ป่าหมด มลภาวะมาก ทั้งที่เกิดกับดิน น้ำ และอากาศ ภัยแรงงานในชนบท

ต้องอพยพย้ายถิ่นไปหาเงินตามโรงงาน หรือทำงานทำในเขตเมืองใหญ่ ในส่วนของเยาวชนที่มีโอกาสเรียนต่อก็เรียนสูงขึ้นเพื่อสามารถสอบเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยเพื่อจะสามารถหาสมัครงานในเมืองใหญ่ได้ ชนบทจึงมักเหลือไว้แต่คนชราและเด็กหลานเป็นหลัก วยแรงงานที่ขาดโอกาสย้ายถิ่นไปทำงานทำตามเมืองใหญ่ก็อยู่ในชนบทอย่างสิ้นหวัง กับวิถีการผลิตแบบเกษตรเชิงเดี่ยวในที่ดินเสื่อมโทรม มีต้นทุนการผลิตสูงจากการใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยี การจ้างแรงงาน การใช้สารเคมีเร่งการผลิตและปราบโรคแมลงรบกวน แต่เมื่อถึงคราเก็บเกี่ยวผลผลิต กลับมีราคาตกต่ำ เกิดเป็นภาระหนี้สินทับทวี และยังคงทับทวีเพิ่มจากค่านิยมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมด้วย จากความต้องการความทันสมัย และความสะดวก พยายามทุกวิถีทางเพื่อซื้อรถยนต์ มือถือ ซิตีทีวี ฯลฯ ภาระหนี้จึงมีลักษณะเป็นวงจรหนี้แบบไม่สามารถใช้คืนได้หมด มีการดับหนี้โดยยืมจากแหล่งหนึ่งไปใช้คืนอีกแหล่งหนึ่งวนเวียนอย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด และมีแนวโน้มสูงขึ้นๆ

ภาวะการนำทางการในหมู่บ้านก็มักอยู่ในกระแสหลักของการทำตามหน้าที่ เพื่อแจ้งข่าวของทางการหรือมีฉะนั้นก็เพื่อเตรียมจัดงานตามขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบข้อมูลของชุมชนที่จัดเก็บก็ไม่ได้เพื่อต้องการการเขียนรู้อย่างแท้จริง แต่เป็นการเก็บรวบรวมตามสายบังคับบัญชา เพื่อเสนอหน่วยเหนือตามแบบฟอร์มที่ออกแบบโดยหน่วยงานอื่น เช่น แบบ กชช. (แบบบันทึกข้อมูลพื้นฐานของชุมชน - ออกแบบโดย 9 กระทรวง) หรือ แบบ จปฐ. (แบบบันทึกข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน) เป็นต้น ในภาวะการนำทางการนี้ก็ปรากฏให้เห็นอยู่เนืองๆ ในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เอาเงิน วัตถุ ผลประโยชน์ แลกกับตำแหน่งหน้าที่ และความดีความชอบ

การรวมกลุ่มในชุมชนมักเป็นกลุ่มอาชีพที่ยึดเรื่องเงินเป็นสรวง จึงเกิดเป็นปัญหาที่ยังแก้ไม่ตกเป็นส่วนใหญ่ในเรื่องของการตลาด รวมทั้งต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูงอันเนื่องมาจากไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในปัจจัยสี่ จึงมักพบว่ากลุ่มอาชีพมักมีแนวโน้มล้มไปในที่สุด

ส่วนของโรงเรียน :- ก็อยู่ในกระแสหลักของการสอนหนังสือให้ทันกับหลักสูตรแกนกลาง มุ่งสอนหนังสือให้เด็กสามารถสอบเรียนต่อสูงขึ้นๆ ตามค่านิยมของสังคมที่ครอบงำทั้งผู้ปกครอง เด็ก และครู ผู้เรียนจึงมีแต่ความรู้สากลเชิงทฤษฎี ที่มักไม่เชื่อมต่อกับวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นจริง แม้ชุมชนในระบบโรงเรียนมีจุดเด่นในเชิงของการอ่านเขียนได้คล่อง และมีความรู้สากลอยู่อย่างมาก แต่ก็ขาดความสามารถในการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต จึงมักรู้ไม่เท่าทันกับกระแสของสังคม

ภาระงานของครูนั้น ไม่ได้มีเพียงการจัดการเรียนการสอน หากแต่ต้องทำงานสายส่งเสริม จำพวกงานธุรการ พัสดุ การเงิน ตลอดจนต้องรองรับงานจากโครงการต่างๆ จำนวนมากจาก หน่วยงานทางการศึกษาหน่วยเหนือ เมื่อประกอบเข้ากับค่านิยมวัตถุนิยม บริโภคนิยม ยึดเงิน เป็นสำคัญ ครูจึงต้องบริหารเวลาอีกส่วนหนึ่งให้กับการแสวงหารายได้พิเศษที่เป็นตัวเงินจำนวนมากๆ สมารถในการคิดสร้างสรรค์เพื่อการศึกษาจึงถูกจำกัดด้วยภาวะดังกล่าว

ในการคิดสร้างสรรค์เพื่อการศึกษาของครูยังถูกจำกัดด้วยภาวะของความสัมพันธ์แบบแนวดิ่ง ทำตามอำนาจบังคับบัญชาหรือทำตามคำสั่ง รวมทั้งยังปรากฏหลักฐานให้เห็นอยู่เนืองๆ

ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เอาวัตถุ เงิน ผลประโยชน์เข้าแลกกับตำแหน่ง หน้าที่ ความดีความชอบ

กระบวนการระหว่างโรงเรียนกับชุมชนก็มักมีลักษณะเดียวกัน คือเป็นความสัมพันธ์ แบบแนวดิ่งที่มีการสื่อสารทางเดียวที่มาจากฝ่ายโรงเรียนเป็นหลัก ชุมชนมักให้ “แล้วแต่ครู”

ส่วนของกระแสองค์ที่เป็นกระแสของการแก้วิกฤติการณ์ปัญหา ด้วยโครงสร้างสังคม แบบเศรษฐกิจพอเพียงโดยเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

เครือข่ายฯ ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อหาทางออกจากวิกฤติการณ์ปัญหาด้วยการพัฒนาตาม ระบบของสังคมที่ตรงข้ามกัน คือ ระบบเศรษฐกิจพอเพียง บนหลักการของการพึ่งตนเองและ พึ่งพากันเองในระดับรากหญ้า โดยอาศัยการพัฒนาตามจังหวะก้าวของการพึ่งตนเอง ไม่ข้ามขั้น ด้วยการอาศัยวิถีแห่งการเกษตรกรรมยั่งยืนแบบผสมผสาน ทำเพื่อกินเพื่ออยู่ เหลือกินแจก เหลือแจก ขายหรือแปรรูป แล้วพัฒนาต่อไปเป็นอุตสาหกรรมชุมชน ธุรกิจชุมชน บริการชุมชนสวัสดิการชุมชน ที่มุ่งเรื่องสวัสดิการชุมชนแทนการแสวงหากำไร พบว่า

ส่วนของชุมชน :- มีกลุ่มคนบางส่วนเป็นสมาชิกของเครือข่ายฯและอยู่ในแผนงานขยาย สมาชิก(ยังคงมีจำนวนน้อย ประมาณ ร้อยละ 20 ของจำนวนครัวเรือนในชุมชน) การเป็นสมาชิกของเครือข่ายฯ ทำให้มีโอกาสผ่านการอบรมหลักสูตรวปอ.ภาคประชาชนที่จัดโดยเครือข่ายฯและการเป็นชุมชนที่อยู่ ในแผนงานขยายสมาชิกของเครือข่ายฯ จะได้รับการส่งเสริมจากเครือข่ายฯให้ใช้หลักการบริหารนิยธรรม ซึ่งก็คือการได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

ตามแนวทฤษฎีของเศรษฐกิจพอเพียง บนฐานรากของการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ท่ามกลางวิถีการดำเนินชีวิตแห่งการเกษตรกรรมยั่งยืนแบบผสมผสาน การอุดหนุนกรรมชุมชน การธุรกิจชุมชน และการสวัสดิการชุมชน ชาวบ้านที่ผ่านการอบรมอปอภาคประชาชนมาแล้ว ได้ร่วมเคลื่อนไหวตามหลักการบริหารนิยธรรมกับเครือข่ายฯอย่างเป็นประจำและต่อเนื่องจะมีศักยภาพในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน หรือมีความสามารถในการสื่อสารสองทาง

ส่วนของโรงเรียน :- มีครูแกนนำเกิดขึ้นในโรงเรียนจำนวน 1 ถึง 2 คน ซึ่งครูแกนนำนี้มีบทบาทในการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน โดยรับอิทธิพลแนวคิดจากเครือข่ายฯ เกิดเป็นแรงกระตุ้นให้พยายามออกแบบจัดการเรียนการสอนที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต บางโรงเรียนครูแกนนำมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายฯถึงขั้นมีกระบวนการเรียนรู้ร่วม โดยมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายฯอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง เช่น เข้ารับการอบรมหลักสูตรรอปอภาคประชาชน ดำเนินชีวิตตามหลักการบริหารนิยธรรมกับเครือข่ายฯ เป็นผู้ประสานงานที่มีวิสัยทัศน์ของเครือข่ายฯ เป็นผู้นำฐานการเรียนรู้ในชุมชนของเครือข่ายฯ เป็นต้น ครูแกนนำลักษณะนี้ได้เคลื่อนไหวให้เกิดการทำงานร่วมกับชุมชนที่สร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชีวิตอย่างต่อเนื่องยั่งยืน ที่เป็นฐานรากแห่งการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นหรือหลักสูตรสถานศึกษาในการปฏิรูปการเรียนรู้

6. กระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ ที่เชื้อให้การทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มีพหุเชิงในการเรียนรู้และแก้ปัญหาด้วยตนเองจึงใช้ระเบียบวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ “การแก้ปัญหาด้วยตนเอง” เกิดขึ้นได้จริง และ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยในพื้นที่สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน แม้สิ้นสุดโครงการแล้ว

พื้นที่เป้าหมาย ได้แก่ พื้นที่ในเขตการเคลื่อนไหวของโรงเรียน ชุมชนอีสาน

โรงเรียนชุมชนอีสานเป็นเครือข่ายภูมิปัญญาในโครงการวิจัยที่ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ได้มาเคลื่อนไหวดำเนินการระหว่าง พ.ศ. 2537 – 2539 โดยได้ประสานเขตพื้นที่เคลื่อนไหวของ ภูมิปัญญาเดียวในท้องถิ่นบุรีรัมย์ 3 พื้นที่ (ได้แก่ พื้นที่อำเภอลำปลายมาศในเขตการเคลื่อนไหวของ นายผาย ทรัพย์สระกลาง พื้นที่กิ่งอำเภอแคนดงในเขตการเคลื่อนไหวของนายคำเดื่อง ภาษี และ พื้นที่อำเภอสตึกในเขตการเคลื่อนไหวของนายสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์) ให้เป็นการเคลื่อนไหว ในนามของ “โรงเรียนชุมชนอีสาน” โดย “โรงเรียน” ไม่ได้หมายถึง อาคารเรียน แต่ให้หมายถึง สัญลักษณ์ที่เป็นที่รับรู้ในหมู่สมาชิกว่า พวกเขามีโอกาสรวมตัวกันไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ในการ คิด ปรัชญา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อแก้ไขปัญหาในวิถีชีวิตและมุ่งสู่เป้าหมายของการสร้าง เสริมความเข้มแข็งของชุมชนชนบทบนหลักการพึ่งตนเอง เมื่อสิ้นสุดโครงการในปี พ.ศ. 2539 โรงเรียนชุมชนอีสานไม่ได้สิ้นสุดการดำเนินงานไปตามโครงการ แต่ได้เชื่อมโยงกับปราชญ์ชาวบ้าน อื่นๆ 12 พื้นที่ ซึ่งกระจายตัวอยู่ใน 5 จังหวัด(บุรีรัมย์ สุรินทร์ นครราชสีมา ขอนแก่น และ อำนาจเจริญ) รวมตัวกันเป็น “เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน” โดยมีนายแพทย์ อภิลิทธิ์ อารังวรการ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลอุบลรัตน์ รองประธานมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่าง ยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้ประสานงาน

การศึกษาครั้งนี้ ได้จำกัดขอบเขตพื้นที่ศึกษาเฉพาะในเขตการเคลื่อนไหวของโรงเรียน ชุมชนอีสาน แต่ไม่ได้จำกัดแนวคิดที่รับอิทธิพลจากเครือข่ายฯ

การเลือกโรงเรียนเข้าร่วมโครงการวิจัย

โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการ นั้น ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้เสนอแนะโดยพิจารณาโรงเรียน ที่มีครูแกนนำ (หมายถึง ครูที่รับอิทธิพลแนวคิดของเครือข่ายฯ หรือครูที่มีความสัมพันธ์กับ เครือข่ายฯถึงขั้น มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมหรือมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายฯอย่างเป็นประจำและ ต่อเนื่อง เช่น เป็นผู้ประสานงานที่วิจัยชุมชน เป็นผู้นำฐานการเรียนรู้ในชุมชน เข้ารับการอบรม หลักสูตรตรวจปฐภาคประชาชนและทำหน้าที่วิทยากรกระบวนการ และเข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายฯ ตามหลักอภิธานิยธรรม ฯลฯ ซึ่งโรงเรียนหนึ่งๆมีจำนวนครูแกนนำอยู่ในโรงเรียน เพียง 1 – 2 คน

โรงเรียนที่ได้รับ การแนะนำจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้วิจัยได้ประสานงานกับผู้บริหารโรงเรียน เมื่อมติที่ประชุมครูของโรงเรียนยอมรับ จึงจัดเป็นโรงเรียนที่ได้รับเลือกให้เข้าร่วมโครงการ

แต่ละพื้นที่ มีโรงเรียนที่ปราชญ์ชาวบ้านแนะนำและโรงเรียนมีมติยอมรับการเข้าร่วม โครงการพื้นที่ละ 1 โรงเรียน ในโครงการมี 3 พื้นที่ จึงมีโรงเรียนตามเงื่อนไขของการเลือกโรงเรียนข้างต้น จำนวน 3 โรงเรียน แต่เมื่อประชุมคณะกรรมการเริ่มดำเนินโครงการในระยะพัฒนา มีโรงเรียนเพิ่มเข้ามา รวมโครงการอีก 2 โรงเรียน โดยเป็นโรงเรียนที่ผู้บริหารอาสาสมัครนำโรงเรียนเข้าร่วม 1 โรงเรียน และเป็นโรงเรียนที่ปราชญ์ชาวบ้านแนะนำให้เพิ่มเข้ามาอีก 1 โรงเรียน เนื่องจากมีผู้นำธรรมชาติในชุมชน